УДК 37.011.3-051:373-056.2/.3

Шульженко Д.І.
професор кафедри психокорекційної педагогіки
НПУ імені М.П. Драгоманова
(Київ, Україна)

ІНТЕРНАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ УЧНІВ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

В сучасному українському суспільстві радо зустріли новий напрям освіти дітей із психофізичними порушеннями, а саме: інклюзивну форму освіти як альтернативної до спеціальної освіти. Суто декларативно проголошені любов, толерантність, рівність, справедливість інклюзивного простору, на жаль, не забезпечують ні якості змісту інклюзивного навчання, ні компетентної підготовки учителя класу, щодо психологічних особливостей учнів та специфіки їх включення і перебування у класі нормотипових учнів. Вчителі розгублені, збентежені та налякані низьким рівнем знань, слабкою активністю та самостійністю дитини, їхнім агресивним спілкуванням, невмінням вчитися і гратися з іншими дітьми, агресією яка виникає як спосіб вирішення непорозумінь. Така картина змінює усвідомлення учителем про спільну освіту та уявлення про його готовність приділити увагу усім дітям і поступово він відмовляється від власних інклюзивних функцій.

В якості чинника психологічної готовності вчителів до особистісно-професійного виконання процесу спільного, інклюзивного, навчання доцільно розглядати інтернальність – інтегративну властивість, яка дозволяє виявляти причинно-наслідкові зв'язки між власними діями та подіями життя, брати відповідальність за невдачі та забезпечувати досягнення успіхів. Інтернальність є однією з основних професійно важливих характеристик вчителя, оскільки сприяє об'єктивній професійній рефлексії та прогнозуванню наслідків власного впливу на клієнта, прийманню відповідальності за результати психологічного втручання та саморегуляції діяльності з урахуванням виявлених труднощів і перспектив. Розуміння вчителями школи з інклюзивною формою освіти характеру залежності успіхів навчально-професійної діяльності від їх відповідального ставлення до справи, ступеню розвиненості професійно важливих якостей, здатності до саморегуляції станів та поведінки виступає потужним стимулом особистісно-професійного саморозвитку, забезпечує його психологічні умови та успішне практичне здійснення.

Поняття інтернальності було запропоновано Дж. Роттером в межах теорії соціального научіння як генералізоване очікування отримання бажаного результату в результаті власних дій, а не впливу середовища чи інших осіб.

© Шульженко Д.І.

Традиційна система навчання не повною мірою забезпечує формування інтернальності та психологічної готовності до особистісно-професійного саморозвитку в рамках інклюзивної освіти та інклюзивної культури.. Не зважаючи на наявність методичних розробок щодо технологій саморозвитку, часто вчителі не мають сформованих умінь цілеспрямованого особистісно-професійного контенту спеціальної освіти, тому в подальшій фаховій діяльності в інклюзивній формі освіти самовдосконалюються спонтанно й безсистемно, що може призвести до закріплення професійно небажаних якостей й моделей поведінки, внаслідок чого стане можливим деструктивний вплив на особистісний розвиток дитини із особливими освітніми потребами.

Дж. Роттер розрізняв людей у залежності від того, де вони локалізують контроль за значущими для себе подіями. Існують два типи такої локалізації, або локусу контролю: інтернальний (від англ. internal – внутрішній) та екстернальний (від англ. external – зовнішній) [1,с. 397]. Інтернали покладають відповідальність за своє життя на себе, прагнуть контролювати його, шукають у собі причини подій. Екстернали приписують відповідальність за результати власної діяльності зовнішнім силам (долі, випадку, обставинам, соціальному оточенню тощо), пояснюють успіхи чи невдачі дією сторонніх чинників [4].

В контексті інклюзивної форми освіти формування інтернальності (внутрішньої та зовнішньої) відповідальності стає необхідними для усвідомленого розуміння проблем, які можуть виникнути у вчителів під час спільного навчання і виховання.

За словником практичного психолога, інтернальність – це якість, що характеризує схильність людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності власним здібностям та зусиллям. За результатами дослідження І. Чилікіної, інтернал це людина, здатна реалізувати свої здібності та можливості в процесі досягнення визначених цілей незважаючи на наявність труднощів, знайти засоби їх подолання [5, с. 110–111].

С. Пантилєєв та В. Столін відзначили таку сутнісну ознаку інтернальності, як впевненість людини в тому, що усі події її життя перш за все залежать від її особистісних якостей, таких, як компетентність, цілеспрямованість, рівень здібностей, і є закономірним результатом її власної діяльності [1, с. 396].

Проведений нами теоретичний аналіз дозволив визначити такі сутнісні ознаки психологічних механізмів, як: 1) суто внутрішній характер (на відміну від факторів та умов); 2) зв’язок з принципами, закономірностями функціонування цілого та його частин; 3) регулюючий або спонукальний характер; 4) перетворюючий характер (психологічний механізм як етап у послідовному взаємному перетворенні людини та об’єктивних явищ); 5) узагальнений характер. Усі механізми є неоднорідними, їм властива узагальненість та різна ступінь конкретизації. Під психологічними механізмами маються на увазі процеси (ідентифікація, адаптація, прийняття та засвоєння ролей, децентрація, рефлексія, каузальна атрибуція), особистісні властивості (установка, локус контролю, альтруїзм, самооцінка) та стани (динамічна рівновага). Визначені дослідниками психологічні механізми виступають або структурними

елементами певного цілого, або тими процесами, завдяки яким воно існує.

Таким чином, ми розуміємо інтернальність вчителя класу з інклюзивною формою освіти як необхідну якість його особистості до постійного саморозвитку, а саме: вивчення способів спілкування, навчання, поведінки, самоконтролю та саморегуляції дітей різних типів дизонтогенезу та нозологій; забезпечення психолого-педагогічних умов отримання освіти для всіх дітей класу; коректність по відношенню до порушень дитини; включення положень спеціальної дидактики в навчальний процес класу; індивідуальний підхід; подолання тривожних, агресивних синдромів дитини та негативних чинників впливу на гармонійну позитивну атмосферу в класі.

Виокремленні механізми інтернальності відповідають таким її компонентам: когнітивний, особистісний та регуляторний.

Когнітивний компонент відображує атрибутивну природу інтернальності як уявлення людини про характер зв'язку її дій з подіями життя. На нашу думку, когнітивний компонент інтернальності передбачає розуміння причинно-наслідкових зв'язків, охоплює як рефлексію (аналіз минулого досвіду), так й антиципацію (прогнозування на основі рефлексії). Отже, до *критеріїв сформованості когнітивного компоненту* інтернальності доцільно віднести: внутрішню локалізацію причин успіхів та невдач; високий рівень розвитку рефлексії, її спрямованість до майбутнього на основі аналізу минулого; високий рівень здатності до прогнозування: оптимістичний атрибутивний стиль. Під *особистісним компонентом інтернальності* маємо на увазі інтернальні якості, установки та переконання особистості, що виявляються у соціальному житті. Така точка зору ґрунтується на тому, що у довідковій літературі інтернальність визначається як особистісна властивість, якість або установка (диспозиція), пов'язана з прийняття відповідальності. В нашому контексті вчитель інклюзивного класу має нсмти відповідальність за усамітнення дитини, його байдужість до навчального процесу, завищені вимоги до виконання дитиною завдань та незнання психологічних особливостей дитини. Вищесказане дає підставу виокремити такі *критерії сформованості особистісного компоненту інтернальності*, як: внутрішня локалізація відповідальності у професійній та міжособистісний сферах; низька схильність до самозвинувачень.

Нами було обрано поняття *регуляторного компоненту інтернальності*, оскільки найбільший інтерес в проблемному полі нашого дослідження мають процеси управління власною поведінкою, тобто самоконтроль та саморегуляція у контексті уявлень людини про її спроможність впливати на успіх дії зокрема та власну долю в цілому. Крім того, ми надаємо перевагу поняттю регуляції (або контролю за дією), а не волі, оскільки термін «контроль за дією» є більш широким поняттям по відношенню до поняття «воля».

Отже, можна виділити такі *критерії сформованості регулятивного компоненту інтернальності*: високий контроль за дією при плануванні, реалізації та невдачі; орієнтація на дію; внутрішня локалізації контролю щодо подолання труднощів; низьке заперечення активності; розвинена готовність до діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів, та до самостійного планування,

виконання діяльності і відповідальності за неї; розвинена саморегуляція поведінки.

На основі аналізу першоджерел та власного досвіду нами було сформульовано таке робоче визначення: ***інтернальність*** *– це інтегративна властивість особистості вчителя інклюзивної форми освіти, що має когнітивний, особистісний і регуляторний компоненти та забезпечує внутрішню локалізацію: причин успіхів та невдач, відповідальності за них та контролю власних досягнень*.

Список використаних джерел

1. Бодалев А.А., Столин В.В. Общая психодиагностика. СПб.: Речь, 2002. 440 с.

2. Кетлер-Митницька Т.С. Теоретичний аналіз поняття «Психологічні механізми» в сучасній психології. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держаний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 1 до вип. 29, Том IV : Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». Київ : Гнозис, 2013. С. 140–146.

3. Крайчинська В.А. Суб'єкт-суб'єктне та суб'єкт-об'єктне соціально-психологічне самонастановлення в просторі життєвих завдань особистості. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості : монографія / за ред. Т.М. Титаренко. К.: Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. С.233-253.

4. Роттер Дж. Теория социального научения. М.: Просвещение, 1988. 128 с.

5. Чиликина И.А. Локус контроля как социально-психологическая детерминанта представлений о лидерских качествах: дисс... кандидата психологических наук : 19.00.05. Москва, 2010. 136 с.

УДК 376.015.31-056.36

Яковлева С.Д.
завідувач кафедри спеціальної освіти
Херсонського державного університету
(Херсон, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ В ДІТЕЙ З ПОРУШЕНИМ ІНТЕЛЕКТОМ

Розвиток творчих здібностей школярів набув в даний час великого соціального значення. Суспільству потрібні не лише грамотні працівники-виконавці, а фахівці, які виконують роботу швидко, якісно, красиво, творчо.

Доведено, що діти з особливими освітніми потребами розвиваються по тим же самим закономірностям, що і їх однолітки з нормативним розвитком. Це відноситься як до закономірностей пізнавальної діяльності, так і до розвитку

© Яковлева С.Д.